

Трикоза Т. В.,*аспірантка кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЩОДО ПОРУШЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ТА ЗАХОДІВ ЙОГО ПОСИЛЕННЯ

REGARDING VIOLATIONS OF THE LEGISLATION ON FINANCIAL MONITORING AND MEASURES TO STRENGTHEN IT

Публікація актуалізує сучасні ефективні механізми фінансового моніторингу на світовому рівні та аналізує кроки, які зроблені Україною, у її прагненні до стандартів, визначених міжнародними організаціями по боротьбі з фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення. Здійснено лаконічний огляд ролі міжнародних груп, завданням яких є розробка заходів боротьби з відмиванням грошей, та їхні найактуальніші події, освітлені у офіційних повідомленнях, щодо країни-агресора та щодо підтримки України. Робота над дослідженням супроводжена вивченням правил, які є у загальному доступі, зі змінами, механізмів міжнародних організацій, їхньої співпраці з безпековими інституціями та організаціями (Інтерпол, Міжнародний Валютний Фонд тощо). У дослідженні також приділено увагу внутрішній роботі законодавця, наші кроки та нововведення, які наближають національну систему фінансового захисту до максимально ефективної. Освітлено антикорупційні заходи та нові вимоги роботи з політично значущими особами. Окрему увагу приділено ідентифікації РЕР за вимогами чинного законодавства (проаналізовано зміни та нові норми). Автором наведено крайні зміни законодавства у цій сфері, їх порівняно з вимогами міжнародних рекомендацій, до яких долучилась Україна. За сучасних викликів, що постали перед країною у стані війни, читач може простежити безпрецедентність та оперативність трансформації національного законодавства, поряд з яким розглянуто світовий досвід у цій сфері. У статті висловлено напрямки вдосконалення та запропоновано рекомендації автора у сфері фінансового моніторингу, які стануть у нагоді для суб'єктів перевірки, а також для суб'єктів первинного фінмоніторингу, які мають здійснювати відповідний контроль. Підсумовуючи опрацьований у статті матеріал, можна зазначити, що вона стане в нагоді для студентів юридичних факультетів, в т.ч. здобувачів освіти у сфері банківської справи, фахівців у галузі права, суб'єктів первинного фінмоніторингу, суб'єктів господарювання у їх відносинах з банками.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, міжнародні стандарти FATF, фінансові загрози, система реагування; заходи посилення, безпека фінансової системи, ризик-орієнтований підхід.

The publication updates the current most effective financial monitoring mechanisms at the global level and analyzes the steps taken by Ukraine in its pursuit of the standards set by international organizations to combat the financing of terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction. A brief overview of the role of international groups, whose task is to develop measures to combat money laundering, and their most relevant events, illuminated in official reports, regarding the aggressor country and regarding support for Ukraine, was carried out. The work on the research is accompanied by the study of the rules and mechanisms of international organizations that are publicly available, their changes, cooperation with security institutions and organizations (Interpol, the International Monetary Fund, etc.). The study also paid attention to the internal work of the legislator, our steps and innovations that bring the national system of financial protection closer to the most effective. Anti-corruption measures and new requirements for working with politically significant persons are highlighted. Particular attention is paid to the identification of PEP according to the requirements of the current legislation (changes and new norms are analyzed). The author presents the extreme changes in legislation in this area, comparing them with the requirements of international recommendations, to which Ukraine has joined. With the modern challenges facing the country at war, the reader can trace the unprecedented and rapid transformation of the national legislation, alongside which the world experience in this field is considered. The article expresses directions for improvement and offers the author's recommendations in the field of financial monitoring, which will be useful for the subjects of the inspection, as well as for the subjects of primary financial monitoring, who must carry out appropriate control. Summarizing the material developed in the article, it can be noted that it will be useful for students of law faculties, including students of education in the field of banking, specialists in the field of law, subjects of primary financial monitoring, economic subjects in their relations with banks.

Key words: financial monitoring, FATF international standards, financial threats, response system, strengthening measures, security of the financial system, risk-oriented approach.

В Україні, як відомо, важливою тривалою проблемою постає подолання корупції на всіх рівнях, зокрема підтримки у суспільстві нульової толерантності до корупційних проявів. Один з багатьох, але найефективніших механізмів, направлених на досягнення позитивних результатів у цій сфері – є фінансовий моніторинг.

Підчас терористичної агресії з боку РФ, глобальна загроза фінансовій системі нашої країни, а також випадки протиправних дій всередині системи, зумовили зосередження уваги законодавця (та безпекових інституцій держави) на вдосконаленні національних стандартів боротьби з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення і тероризму. Основна мета фінансового моніторингу як консеквентного процесу, запровадженого в Україні, це забезпечення національної безпеки, шляхом виявлення та запобігання легалізації брудних доходів, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та тероризму.

Варто звернути увагу, що Україна бере активну участь у роботі загальносвітових фінансових організацій з питань розробки фінансових сучасних заходів протидії відмиванню грошей, протидії фінансуванню тероризму, таких як MONEYVAL, FATF, Egmont Group тощо. Кожна країна, що долучилась до міжнародних заходів та запровадила їх всередині, підтримує принцип боротьби з відмиванням грошей не лише на державному рівні, а у світовому масштабі. І це дуже важливі кроки держави, засновані на прагненні єдності України зі спільнотою міжнародно-визнаних інституцій світової боротьби з тероризмом.

FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) – інтернаціональна група з питань протидії відмиванню брудних грошей, заснована в 1989 р. Вона відслідковує й вивчає способи та процеси відмивання грошей, сприяє запровадженню стандартів боротьби з відмиванням грошей, розробляє заходи боротьби (9, 10). Важливо відзначити, що в жовтні 2022 року FATF виключила РФ зі свого складу, заборонила їй брати участь у всіх проектах, а також запровадила щодо неї санкції. Вже в лютому 2023 року членство Росії в FATF було призупинено безстроково з відключен-

ням її від міжнародного обміну розвідувальною інформацією.

MONEYVAL (Комітет експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму), який проводить оцінювання держав щодо всіх відповідних міжнародних стандартів в правовій, фінансовій та правоохоронній сферах, є ключовим європейським арбітром з цих питань. Україна з 1997 року є членом комітету. Комітет MONEYVAL здійснює взаємне оцінювання його членів у сфері запобігання та протидії відмиванню брудних доходів [11], фінансуванню тероризму, у сфері дотримання та ефективної імплементації Рекомендацій FATF [8]. Діяльність MONEYVAL впливає переважно на європейський континент, запобігаючи злочинам, що загрожують верховенству права, цілісності світової фінансової системи та демократії.

Важливою для України постала остання зустріч країн-членів Комітету Ради Європи (24–25 квітня 2023 р.), яка мала результатом прийняття Стратегії на 2023–2027 роки та Декларації міністрів і делегатів високого рівня держав-членів і територій MONEYVAL. В контексті українських реалій, варто відзначити рішучу позицію MONEYVAL у сфері засудження триваючої агресії Росії проти України, та його подальші дії для ізоляції Росії у сфері фінансового моніторингу, її санкціонування, що зафіксовано також у Декларації. Підчас зустрічі Комітету ефективно просувались заклики України щодо включення Росії до «чорного» списку FATF.

Нагадаємо, «чорний список» FATF – це різні терористичні групи та держави, на кшталт Північної Кореї, Ірана, режиму Асада в Сирії, групи Вагнера, Талібана і Хезболли що безпосередньо сприяють корупції та іншим злочинам, включаючи кіберзлочинність, торгівлю людьми і наркотиками тощо. Проте, на жаль, попри детально обговорені та заслухані ризики, які Росія становить для світової фінансової системи, FATF допоки не внесла РФ до «чорного списку».

Фінансовий моніторинг і його механізми зазнають систематичних змін та вдосконалюються. Сучасні стандарти боротьби з фінансуванням тероризму традиційно зосереджені на терористичних групах і особах. Тому дії та

реакції на війну в Україні дійсно є безпрецедентними для фінансових інституцій світового рівня.

Зосереджуючись на внутрішній якості фінмоніторингу необхідно окреслити основні його національні направленості. Процеси перевірки в Україні стосуються всіх платіжних операцій фізичних осіб, ФОПів та юридичних осіб; особливе місце в частині відповідальності посідають суб'єкти первинного фінмоніторингу. Наприклад, банки: розрахунки із застосуванням платіжних систем, банківські продукти – те, без чого не обходиться ні бізнес, ні громадяни. Банки зобов'язані перевіряти своїх клієнтів та їхні фінансові операції, збирати інформацію про клієнта із всіх доступних джерел інформації про нього, публічні та репутаційні відомості про особу, запитувати підтвердження, в т.ч. документальне, законності джерел походження коштів, аналізувати та відстежувати фінансові операції з контрагентами. Суб'єктами первинного фінмоніторингу (в т.ч. адвокати, адвокатські об'єднання) здійснюється перевірка клієнта на постійній основі – як до початку співпраці, так і протягом періоду обслуговування. Якість перевірки – це відповідальність суб'єкта первинного фінмоніторингу. Отже, якщо особа не хоче підпадати під перевірку, то єдиний спосіб її уникнути – відмовитись від фінансових послуг, бо їх контролює держава (її інституції).

В Україні виявленням підозрілих фінансових операцій займається Державна служба фінансового моніторингу, як центр для отримання та аналізу повідомлень про підозрілі операції; інформації, про відмивання коштів, пов'язаних злочинів, про фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Заслуговує на увагу, що з 19 по 23 лютого 2024 року в рамках проекту Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні (EUACI), на засіданнях відповідних робочих груп FATF та на черговому Пленарному засіданні, остання підтвердила потенційні ризики рф для міжнародної фінансової системи та продовжила зупинення в ній членства рф [1].

Значна частина системи фінансового моніторингу – антикорупційний вектор. Він вирішує низку завдань у запобіганні корупції, як то виявлення та повернення активів, набу-

тих незаконним шляхом. Але як саме працює український законодавчий механізм у сфері фінансового моніторингу (включаючи сферу санкційного законодавства) в умовах воєнного стану, як змінились вектори уваги та які це має результати?

Національне законодавство (з дотриманням міжнародних угод щодо співробітництва) складається з низки законодавчих актів, основним з яких є Закон України № 361-ІХ від 6 грудня 2019 року «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі- Закон № 361-ІХ), пов'язані з ним акти міністерства фінансів, міністерства юстиції НБУ, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Міністерства цифрової трансформації України – вони складають, так би мовити, різнорівневу контрольовану законодавчу галузь. Підзаконні нормативні акти базуються на дотриманні норм, наведених у Законах України «Про банки і банківську діяльність», «Про запобігання корупції» [5], «Про валюту і валютні операції» [6], «Про санкції» [7].

Стосовно резидентів України, порядок здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу врегульований Постановою Правління НБУ № 90 від 30.06.2020 [12], яким, до речі, передбачена детальна фіксація недопущення або перешкодження перевірки у разі, якщо такий факт матиме місце з боку банку або небанківської установи, на яку розповсюджено норми Порядку.

Якщо розглянути законодавчі зміни, варто констатувати, що в рамках Євроінтеграції відповідальність у сфері протидії відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом було значно посилено. Так, тільки за минулий 2023 рік спостерігалось направлення уваги НБУ на зв'язки з країною-агресором, а формальний підхід до заходів фінмоніторингу, що цілком закономірно, змінився на ризик-орієнтований, зокрема вимоги до реалізації спеціальних обмежувальних (санкційних) заходів суттєво посилено.

Так, Національним банком застосовно до процедур фінансового моніторингу були розроблені спеціальні ризикові фактори, які ґрунтуються на нормах Постанов НБУ № 65 від

19.05.2020 р. «Про затвердження Положення про реалізацію спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [13] та № 26 від 16.03.2023 «Про розкриття інформації щодо зв'язків клієнтів із державою, що здійснює збройну агресію проти України» [14]. В них, деталізуючи законодавчі вимоги, Нацбанк врахував певні особливості небанківських установ та спростив їх, в порівнянні з вимогами до банків. На відміну від банків, небанківські установи не мають звітувати НБУ про призначену відповідальну за фінмоніторинг особу та отримувати погодження її кандидатури, також відповідальному працівнику можна суміщувати свою посаду. Небанківським установам можна оцінювати ризик певної групи клієнтів без необхідності відокремлення ризик-оцінки по кожному.

Торкнемось основних порушень, за які суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) у минулому році було притягнуто до відповідальності. Огляд спирається на результат аналізу, проведеного за допомогою аналітичного сервісу YouControl.

Так, у 2023 році банки та інші фінансові установи за порушення вимог фінансового моніторингу, та вимог валютного законодавства були притягнуті до відповідальності НБУ у вигляді штрафів, а деякі банки виведено з ринку.

Більшість штрафів застосовано до фінансових компаній, як суб'єктів первинного фінансового моніторингу, за порушення валютного законодавства. Деякі страхові компанії, у 2023 були позбавлені ліцензії за неподання звітності, або за порушення вимог фінмоніторингу. Це свідчить про недостатню ретельність так званих «посередників» у дотриманні вимог НБУ.

Аналіз відзначив, що певна кількість штрафів та письмових застережень стосувалась: неподання або порушень строків подання звітності з питань запобігання та протидії; порушення умов та порядку торгівлі іноземною валютою; порушень статі на облік у спеціально уповноваженому органі як СПФМ; неналежного виконання обов'язку розробляти та оновлювати внутрішні документи; нездійснення фінустановою відповідного застосування ризик-орієнтованого підходу; невиконання банком оцінки або переоцінки власних

ризиків діяльності; невикористання установою системи автоматизації процесів фінансового моніторингу; нездійснення заходів щодо клієнтів або їх бенефіціарів, які є політично значущими особами (PEP), членами їх сімей або пов'язаними з ними особами; подання до НБУ недостовірної звітності з питань запобігання та протидії (або з помилками); порушення вимог реалізації і моніторингу ефективності персональних санкцій тощо. До речі, Закон № 3419-IX (2), суттєво впливає на сферу фінансового моніторингу в контексті ідентифікації політично значущих осіб (PEP). Ключова роль внесених змін: у прозорості їх визначення, такий механізм є загальноприйнятим у більшості цивілізованих країн, а це є важливим кроком на шляху до євроінтеграції України.

Наявність всередині установи навчання з фінмоніторингу є предметом систематичної уваги регулятора під час перевірок, адже таке порушення як недотримання обмежень щодо призначення відповідального працівника установи або незабезпечення проведення навчальних заходів на постійній основі для працівників (задля розуміння ними обов'язків у цій сфері) є підставою притягнення до відповідальності.

Варто звернути увагу, що подібні заходи впливу для СПФМ спричиняють певні репутаційні втрати на ринку надання послуг. Отже наявність штрафу не тільки має негативну фінансову складову, але й наслідки у майбутній діяльності (як то: послаблення довіри клієнтів, втрата існуючих пакетів послуг тощо).

Важливим «бонусом» для суб'єкта, що перевіряється, є можливість вплинути на застосований розмір штрафу. Закон України № 361-IX встановлює не тільки розмір відповідальності за конкретні порушення, а передбачає також укладення порушником угоди про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії. Сторони в умовах угоди погоджують заходи для усунення та недопущення наступних порушень вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, заходи з поліпшення ефективності системи управління ризиками, строки їх виконання, суму грошового зобов'язання СПФМ в рамках виконання такої угоди [3].

Так, визначаючи, який захід впливу буде застосовано до порушника, наглядовий орган

враховує всі обставини вчиненого порушення як то: фінансовий стан СПФМ, та/або вигоду, одержану ним внаслідок вчинення порушення, якщо така сума може бути обрахована. Має значення також співпраця суб'єкта із органами, які вчиняють запобігання та протидії згідно Закону, ступінь відповідальності СПФМ.

Доречно зазначити, що норма про укладення угоди з СПФМ не може бути застосована до філій іноземних банків та банків взагалі. До виявлених порушень банками вчиняються заходи згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» [4] та приписів нормативних актів НБУ.

Серед найгірших наслідків виявлених порушень (окрім штрафу чи письмового застереження) доцільно враховувати можливості прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, або анулювання ліцензії фінустанови на провадження діяльності з надання фінансових послуг (таких як переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, або на здійснення валютних операцій). Такі крайні заходи є наслідком систематичного порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

З метою упередження наслідків, доцільно систематично слідкувати за дотриманням вимог письмових застережень НБУ, які є передумовою застосування штрафів та інших

заходів, зокрема достеменно приділяти увагу своєчасному усуненню виявлених порушень. Ефективним упередженням негативних наслідків також буде актуалізація та підтримка автоматизованої системи перевірки контрагентів, систематичний моніторинг оновлень норм діючого законодавства з фінмоніторингу, призначення відповідальної за комунікації з НБУ особи, вчасне подання звітності та достовірних даних на запити регулятора тощо. Окрему увагу варто приділяти перевіркам контрагентів щодо статусу РЕР, ретельності дослідження зв'язків з підсанкційними особами та відносин з державою-агресором.

Як висновок, можна впевнено констатувати, що в умовах небезпеки українській державності (її фінансової системи зокрема), при формуванні національного законодавства з фінансового моніторингу, слідування міжнародному досвіду є найкращим рішенням. Одночасно його адаптація та постійні зміни, які в режимі реального часу продиктовані обставинами загрози, забезпечення функціонування фінансової розвідки, розвиток та впровадження нових рішень, розширення міжнародного співробітництва є, безперечно, нашим українським завданням.

Отже у разі створення міцної, прозорої та ефективної системи фінансового моніторингу Україною (за наявності екзистенційних викликів) вона може стати унікальним та безпрецедентним успіхом в економічному розвитку України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний веб-сайт Державної служби фінансового моніторингу України публікація від 23.02.2024, поширення: <https://fuu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/plenarne-zasidannya-FATF-pidtvverdilo-potencijni-riziki-rf-dlya-mizhnarodnoji-finansovoji-sistemi-ta-prodovzhilo-zupinennya-chlenstva-rf-v-organizaciji.html>
2. Закон України від 17 жовтня 2023 року № 3419-IX «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" щодо політично значущих осіб» зі змінами.
3. Закон України № 361-IX від 6 грудня 2019 року «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» зі змінами.
4. Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» зі змінами.
5. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII «Про запобігання корупції» зі змінами.
6. Закон України від 21 червня 2018 року № 2473-VIII «Про валюту і валютні операції» зі змінами.
7. Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції» зі змінами.
8. Сорек рекомендацій групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), що визнані Міжнародним валютним фондом та Світовим банком як міжнародні стандарти боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України <https://www.kmu.gov.ua/npas/2854776>).

9. Рекомендації FATF міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення лютий 2023 року (Відповідно до рішення Пленарного засідання FATF від лютого 2012 року.)

10. Методологія з оцінки відповідності рекомендаціям FATF та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму лютий 2023 року (Відповідно до рішення Пленарного засідання FATF від жовтня 2021 року).

11. Правила процедури 5-го раунду взаємних оцінок комітетом MONEYVAL лютий 2023 року (Прийнято MONEYVAL на 46му Пленарному засіданні (Страсбург, 8–12 грудня 2014 року), останній перегляд здійснено шляхом «письмової» процедури в рамках 4-ї Міжсесійної консультації (Страсбург, жовтень 2021 року)

12. Постанова правління Національного Банку України № 90 від 30.06.2020 р. «Про затвердження Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)».

13. Постанова правління Національного Банку України № 65 від 19.05.2020 «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» зі змінами: останні 29.12.2023 р.

14. Постанова правління Національного Банку України № 26 від 16.03.2023 «Про розкриття інформації щодо зв'язків клієнтів із державою, що здійснює збройну агресію проти України» зі змінами: останні від 30.01.2024 р.